

jában frissebb, rendhagyóbb operafilm készült volna a *Bánk bánból*, de akkor nem lenne közönségfilm. Így viszont került a magyar filmtörténetbe egy igényes, izgalmas, lélektanilag is rendre felépített, komoly „nézői” film.

PÉCZELY DÓRA

(Rendező: Káel Csaba; Katona József drámájából írta: Mészöly Gábor; zene: Erkel Ferenc, kép: Zsigmond Vilmos, főszereplők: Kiss B. Attila, Rost Andrea, Marton Éva, Gulyás Dénes, Kovács Kolos; 2002, 116 perc)

WŁADYSŁAW SZPILMAN –
ROMAN POLANSKI:

A zongorista

A véletlen úgy hozta, hogy idén két érdekes és sikeres könyvből két szintén érdekes és sikeres film is készült. Az egyik ezek közül a fiatal amerikai prózaíró, Michael Cunningham be-robbanó regénye, az *Órák*, amely Virginia Woolf életének és életművének érzékeny újragondolása, a jelenkorba s az örök tragikumba való átértelmezése; a másik ikercsillagzat az itt elemzendő Szpilman-mű és Polanski-film.

A regény tartalma röviden összefoglalható: egy varsói zsidó zongorista szenvedései (egész családját kiirtják) és hihetetlen megmenekü-

lése (*deus ex machina* körülmények tartják életben) a gettó és az ember-telenség poklából.

Szpilman nem író – ez nem kritika, hanem tény. Igaz, nem is viselkedik íróként, ő csak megírta a maga igaz történetét, s tette mindezt még a háború utolsó évében, közvetlenül azután, hogy újra emberré válhatott. S éppen ez a humanizmus a regény legnagyobb értéke. A hős és a szerző egy – ez kétségtelen. Az elbeszélés nélkülöz minden modern trükköt: a történet a világháború előestéjén kezdődik, egyenes vonalban halad előre, s a felszabadulás napján zárul. Az egyes szám első személyű elbeszélői szólam naiv, őszinte, már-már ostromnapló jelleggel szólal meg; szinte százszázalékos ellentéte Kertész Imre prózájának, amely tudatosan elidegenített, reflektált, és végletekig feszíti a megírhatóság, elbeszélhetőség problémahalmazát.

Szpilman – amennyire ez Körner Gábor lendületes és érzékeny fordítása alapján kiolvasható – nem törekszik többre, mint egyszerű, közérthető módon megírni egy család érthetetlen végét. Legnagyobb írói erénye az adomák és anekdoták pontos előkészítése s tálalása, kedvelt alakzata a csattanó, ezek olykor szomorúak, ironikusak, de soha nem gonoszak. Míg a regény elején a hangsúly a külvilágra esik, mert még van külvilág, ahogy folyamatosan elvilágtalanodik hősünk, a nézőpont a belső történekek pszi-

chológiai megrajzolására összpontosul.

A béke utolsó napjaiban még egy rendezett világ veszi körül a szereplőket, aztán ez folyamatosan felbomlik, már csupán illúziója marad a normalitásnak, „jött a gettó” – mondaná Kertész nyelvén Szpilman. De Szpilman nem „a száműzött nyelven” beszél. Itt kezdődik a realista világbábrázolás: a gettó, ahogy lépcsőről lépésre elválasztódik a világtól, önálló univerzumává válik, külön egésszé falazzák a fasiszták, belső ellentétekkel, belső törvény(telenség)ekkel. Őszinteségről tesz tanúbizonyítást a nációkkal különböző okokból kollaboráló, üzletelő zsidók gaztetteinek leírása. (A mérleg másik serpenyője, hogy életét egy német katona, Wilm Hosenfeld mentette meg.) Az egész társadalom benne van ebben a pár, kegyetlenül elzárt négyzetkilométerben (a kötet végén faksimile jelleggel közlik a gettó térképét), kezdve a kol-duló zsidók, a mindenkor megalá-zottak és megszorítottak százeze-reivel, majd a Szpilman-féle, elkese-redésében tehetetlen értelmiségen át egészen a luxuskörülmények között tengődő elitig. A halál, pontosabban a meggyilkolás folyamatosan lesz ennek a világnak egyre inkább evidens eleme. A megrázóbb, s ilyen módon talán „legjobb” epizód, a tizennyolc fejezetből álló regény mértani közepe: „Az Umschlagplatz”. A gettó közepén halálukra várakozó

zsidók utolsó napjának szikár leírása. Metafizikai tér lesz ez, néhány óra, valamint néhány oldal alatt. Élet és halál, emberség és elembertelenedés, siránkozó pesszimisták és örökoptimista kispolgárok utolsó beszélgetései, s banalitásában (is) a legkatartikusabb kép: a Szpilman család utolsó közös étke, egy szem tejszínes cukor hat egyenlő részre osztva. Ehhez képest az már csak abszurdítás a tragikumban, hogy a cukrot áruló fiú csillagászati árat kér mindezért... E monumentális magány érzékeltetése a filmnek is egyik legsikerültebb része.

Szpilmannak itt, családjával együtt feltaszítva a kloroformbűzű marhavagonba, meg kellene halnia, azonban annak értelmében, amit a Nagyapa mond Nádas Péter *Család-regényében* („Isten így mentette meg az életem. Ott hagyott az úton, éljek.”), megmenekül. Innentől egy másik regény kezdődik: Orpheusz története az Alvilágban, lelkek és lelketlen szadista tömeggyilkosok közötti bolyongása, árnyakkal és magánnyal. Máról holnapra élés, csend, reménytelenség, néhány igaz ember, egy eltűnő város romjai; s hihetetlen szerencsék tömkelege. Szpilman megérzéseinek vagy gyakran egész egyszerűen rezignáltságának, elkese-redésének köszönhetően mindig kap egy újabb esélyt az életre. Napjai groteszk kettőtségben telnek, hol kötéllal a nyakán várja, hogy rátörjön a Gestapo, máskor meg még betegen

is angolul tanul, olvas, és partitúrákat memorizál. A napokat, sőt az éveket Robinson módjára rovátkázza. S közben éheznek, éheznek, éheznek. Szinte a mondatok és a bekezdések hullámzását is a korgó gyomor monoton ritmikája adja. Ezt az egzisztenciális állapotot írja meg talán a legművészebben. De itt is az őszinteségével nő fel a szpilmáni próza Kertész éhségérzet-ábrázolásához.

Mindezeket a történeket a film más formanyelven próbálja meg ábrázolni. Maga az adaptáció, Ronald Harwood Oscar-díjjal kitüntetett átirata profi munka. Néhány helyen összesűríti a cselekményt, továbbá nem veszi át az egyes szám első személyű elbeszélést, ezzel törekedve elkerülni a didaxist, s így varázsol Polanski mesteri érzékenysége a történetből egy történetet. A szintén Oscarral jutalmazott Adrien Brody hitelesen játssza Szpilmant. A család

elhurcolása mint cezúra a filmben még nyomatékosabb; fokozatosan eltűnik a tömeg, a zongorista egyedül marad. A zene ereje azonban sajnos járulékos, mellékes.

A könyvhöz, melyben még fényképek is vannak, függelékként csatolták Wilm Hosenfeld eddig publikálatlan naplóját is. Ez végképp nem irodalom, hanem az önostorozó büntudat (kor)dokumentuma. Sajnos van még a könyvnek egy másik epilógusa is, Wolf Biermann hívatásos író tisztességes, ám lapos, esszének szánt nyámmogása.

A könyv két „civiljének” hála
A zongorista jó könyv.

Mi több: szép is.

SZEGŐ JÁNOS

*(A könyvet fordította Körner Gábor,
Európa Kiadó, Budapest, 2003, 198 oldal,
1800 Ft; a filmet rendezte Roman
Polanski, 2002, 148 perc)*